

Салыбекова Т.С.

ЮРИДИКАЛЫК ЖАКТАРДЫН КЫЛМЫШ-ЖАЗА ЖООПКЕРЧИЛИГИНИН ЭЛ АРАЛЫК УКУКТУК НЕГИЗДЕРИ

Салыбекова Т.С.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ

T.S. Salybekova

INTERNATIONAL LEGAL BASES OF CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL PERSONS

УДК: 343.1

Автор тарабынан юридикалык жактардын кылмыш-жаза жоопкерчилигинин эл аралык укуктук негиздери терең талдоого алынган. Ошондой эле корпорация аркылуу жасала турган паракорчулук, экологиялык, террористтик жана маалыматтык кылмыш курамдарынын тизмектерине өзгөчө көңүл бурулган.

Негизги сөздөр: *юридикалык жактардын кылмыш-жаза жоопкерчилиги, Конвенция, эл аралык кылмыш-жаза укугу, паракорчулук, терроризм, кибер кылмыштуулук, экологиялык кылмыштар.*

Авторами в рамках анализа ратифицированных Кыргызстана Конвенций определены международно-правовые основы уголовной ответственности юридических лиц. Особое внимание уделено перечню составов коррупционных, экологических, террористических и информационных преступлений, совершаемых корпорациями.

Ключевые слова: *уголовная ответственность юридических лиц, конвенция, международное уголовное право, коррупция, терроризм, киберпреступность, экологические преступления.*

The authors in the analysis of Kyrgyzstan ratified Conventions defined international legal basis of criminal liability of legal persons. Particular attention is paid to the list of structures of corruption, environmental, information and terrorist crimes committed by corporations.

Key words: *legal entity, right, law, criminal justice, competitiveness, fairness, the right of citizens.*

Коомдо жаңы коомдук мамилелер жана илимий-техникалык байланыштар жогорулап өнүп-өскөн сайын, мамлекеттин жана коомдун түзүлүшүнө коркунуч туулган жагдайлардын келип чыгышы ачык эле болуп жаткан кылмыштуулуктун түрлөрүн айгинелей баштады. Мындай көрүнүш биздин эле мамлекетте эмес, эл аралык деңгээлдеги маселе катары көтөрүлүп, тиешелүү иш аракеттер жүргүзүлүп, натыйжада мыйзамдарга толуктоолор, өзгөртүүлөр киргизилип жатат.

Дал шундай көрүнүштөрдүн бири юридикалык жактар тарабынан жасалып жаткан кылмыштар. Аларга экономикалык жана экологиялык кылмыштар, паракорчулук, террордук иштер жана кибер кылмыштар таандык¹ болуп саналат.

Паракорчулук. Юридикалык жактар тарабынан жасала турган кылмыш чөйрөсүндөгү эл

аралык саясаттын укуктук негизи катары 2003-жылы 31-октябрында кабыл алынган БУУнун паракорчулукка каршы Конвенциясы аталат². Бул Конвенция өзүнө Кыргызстандан тышкаркы 140 мамлекеттин катышуучуларын бириктирет³.

БУУнун паракорчулукка каршы Конвенциясынын преамбуласында паракорчулук коомдун коопсуздугу жана стабилдүүлүгү үчүн коркунуч жана ар кандай маселелерди жараткан, демократиялык институттарды жана баалуулуктарды, этникалык баалуулуктарды жана адилеттүүлүктөрдү бузу менен укук тартибинин өнүгүшүнө зыян алып келген көрүнүш катары мүнөздөмө берилген.

Жогоруда аталган нормативдүү докумендер юридикалык жактардын төмөндөгүдөй паракорчулук иш аракеттерге катышкандыгы үчүн: улуттук жана чет өлкөлүк элдик кызматкер адамдарды сатып алуу (подкуп) (15,16 -берене); пайда табуу максатта карасанатайлык түрдө таасир берүү (18-берене); жеке секторлорду сатып алуу (21-берене); кылмыштан пайда табуу (23-берене); маалыматтарды жашыруу (24-берене); сот адилеттүүлүгүн ишке ашырууга тоскоолдук кылууларынын (25-берене) аркасында кылмыш-жаза жоопкерчилиги келип чыгаарын белгилеген.

БУУнун паракорчулукка каршы Конвенциясын ратификациялаганга чейин эле Кыргыз Республикасында паракорчулук менен күрөшүү боюнча бир нече мыйзамдар кабыл алынып, орчундуу иш аракеттер жүргүзүлө баштаган. Анткени, паракорчулуктун социалдык-экономикалык өнүгүү процессине, жакырчылыкка каршы күрөшүүгө тийгизген терс таасирлери, жарандардын демократиялык мамлекеттин институттарынын ишенимин бузуусу мамлекеттик органдардын жана жарандык коомдун күч-аракеттерин бириктирүүнүн каражаты болуучу улуттук масштабдагы коррупцияга каршы саясатты иштеп чыгууну талап кылган.

Атап айтсак, «Паракорчулук менен күрөшүү тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы (2003), «Мамлекеттик Закупка тууралуу» КРнын

² Конвенция Организации Объединенных Наций от 31 октября 2003 г. против коррупции [Электронный ресурс]. СПС "КонсультантПлюс".

³ 2005-жылы Кыргызстан БУУнун коррупцияга каршы Конвенциясын ратификациялаган.

¹См.: Ситковский И.В. Уголовная ответственность юридических лиц: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 62.

Мыйзамы (2004), «Мамлекеттик кызмат тууралуу» Мыйзам (2004), Кыргыз Республикасында паркорчулукка каршы күрөшүүнүн мамлекеттик стратегиясы (2005); 2004-жылы мамлекеттик кызматкерлердин квалификациясын жогорлатуу жана даярдоо жана мамлекеттик кызматкерлердин профессионалдык этикасын сактоо маселелерин камсыздоо үчүн тиешелүү министрлик, ведомстволорго статс-катчы институту киргизилген.

Ал эми паракорчулук – бул социалдык көрүнүш, ал көп учурда конкреттүү укук бузуу түрүндө байкалат, бирок жалпысынан алганда жазык укугунун аныктамасы менен толук камтылышы мүмкүн эмес¹. Ошондуктан бир эле же бир нече мамлекет эмес, эл аралык маанидеги иш аракеттерди жүргүзүүнүн зарылчылыгы туулат. Бул жерден 1999-жылы 27-январда «Паракорчулук үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилиги жөнүндөгү Европа Кеңешинин Конвенциясын» айтпай коюу мүмкүн эмес². Аталган Конвенциянын 18-беренесинин 1 б. ар бир жак өзүнүн кызматтык абалын же кызматынын чегинде корпорациянын кызыкчылыктарына карата аракеттерди жасаган пайда табуу максатты көздөп кыянатчылыктын таасир аркылуу кылмыш укук бузууларды аткарсан: 1) юридикалык жактын атынан өкүлчүлүк функцияларды аткарсан; «юридикалык жактын атынан чечим алууга укуктарды ишке ашырса; же 3) юридикалык жактын алкагында көзөмөл функциясын аткарсан; же 4) жогорку укук бузууларга катышкан адам кылмышка катышуучу же көмөкчү болсо, анда юридикалык жакты кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуу маселесин кароо көрсөтүлгөн.

Террорчулук. Азыркы күндө болуп жаткан мамлекеттик аралык кагылышууларда, пикир келишпестиктерде кандайдыр бир деңгээлде юридикалык жактардын тийгизген таасири жок эмес. Алар көпчүлүк учурларда финансалык жактан камсыздоого түздөн-түз катышкандыгында. Террорчулукту каржылоо менен күрөшүү жөнүндөгү эл аралык Конвенция 1999-жылдын 9-декабрында кабыл алынып, 5-б.1-б. ар бир катышуучу-мамлекет өзүнүн ички укугунун негиздерине таянып, террордук ар кандай иш аракеттерди жасаган, ошол аймакта жайгашкан юридикалык жактарга же анда эмгектенген, жетекчилик кылган адамдарга кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуу зарылчылыгы тууралуу айтылган¹.

Террорчулук менен күрөшүүгө багытталган эл аралык документтердин² катарына «Террорчулукту алдын алуу жөнүндөгү Европа Кеңешинин Конвенциясы» дагы кирет.

Аталган номативдүү документтин негизинде ар бир тарап укуктук принциптин негизинде, кылмыштуулуктун төмөндөгүдөй түрлөрүнө юридикалык жак катышкандыгы аныкталган болсо кылмыш жоопкерчилигине тарта алышат: 1) террордук кылмыштын жасоого ачыктан эле шыкакчылык аракеттерин жасаса (5-б); 2) Террористтерди вербовка кылса (6-б); террористтерди даярдаса (7-б).

Юридикалык жактарга кылмыш-жаза жоопкерчилиги гана эмес, аларга карата административдик же жарандык жоопкерчиликтер дагы тартылышы мүмкүн, бирок уюмга жетекчилик кылган жетекчилик орунду ээлеген физический адамга дагы санкция колдонулаары эскертилген.

Террорчулукту каржылоо жана кылмыштуу ишкердүүлүктөн түшкөн кирешени конфискациялоо, алып коюу, табуу, алып коюу (отмывании) тууралуу Европа Кеңешинин Конвенциясынын 10 – беренеси физический жак тарабынан юридикалык жактын кызыкчылыгы үчүн акчаны алуу кылмыш иштери үчүн, жеке аракет кылган же юридикалык жакка жетекчилик кылган, орган катары катышкан юридикалык жакты кылмыш-жоопкерчилигине тартууга байланышкан ар бир тарапты мыйзамдарды кабыл алууга же тиешелүү чара көрүү жоопкерчилигин жүктөйт.

Экологиялык кылмыштар. Акыркы жылдары экологиялык кылмыштардын тездик менен өсүшү Европалык шериктеш мамлекеттердин тынчсыздандыруусун пайда кылды.

1998-жылы 4-ноябрында кабыл алынган Кылмыш-жаза укугунун аракетинде айлана-чөйрөнү коргоо тууралуу Конвенциянын преамбуласында¹ айтылгандай, юридикалык жактарга кылмыш-жаза же административдик чараларды колдонуу, айлана-чөйрө менен күрөшүүнүн эффективдүү каражаты болушу мүмкүн.

Паракорчулук төмөндөгүдөй укукка каршы аракеттерди жасаганда жоопкерчилик келип чыгышы мүмкүн:

1. Адамдын өлүмүнө себепкер болгон же ден соолугуна зыян келтирген же өлүмдүн болушуна олуттуу коркунуч алып келген же адамдын ден соолугуна зыян келтирген суунун, абанын же

¹ Кыргыз Республикасында коррупцияга каршы курошунун мамлекеттик стратегиясы.- Б.: 2005. – 7 бет.

² Конвенция Совета Европы от 27 января 1999 г. об уголовной ответственности за коррупцию [Электронный ресурс]. СПС "КонсультантПлюс". Бул Конвенция Россия Федерациясында 2006-жылдын 4-октябрында ратифициланган жана 2007-жылдын 1-февралынан кучуно кирген.

¹ Международная конвенция от 9 декабря 1999 г. о борьбе с финансированием терроризма [Электронный ресурс]. СПС "КонсультантПлюс".

² Конвенция Совета Европы от 16 мая 2005 г. «О предупреждении терроризма» [Электронный ресурс]; Конвенция Совета Европы от 16 мая 2005 г. «Об отмывании, выявлении, изъятии, конфискации доходов от преступной деятельности и финансировании терроризма» [Электронный ресурс]. СПС "КонсультантПлюс".

¹ Конвенция Совета Европы от 4 ноября 1998 г. о защите окружающей среды посредством уголовного права [Электронный ресурс]. СПС "КонсультантПлюс".

жердин бузулушуна алып келген зыяндуу ташкандыларды төгүү, таштоо же заттарды чыгаруу;

2. Адамдын өмүрүнө же ден-соологуна зыян келтире турган, аба атмосферасына, сууга же топуракка зыяндуу таасир бере турган же абанын, суунун же топуракка иондоштурулгандардын таралышы же зыяндуу заттардын төгүү, сыртка тыштоо же чыгаруу же корголгон маданий жана тарыхый эстеликтердин абалына, корголгон объектилерге, менчикке, жан жаныбарлардын же өсүмдүктөрдүн жашоосуна жана өмүрүнө зыян алып келсе:

3. Адамдын өмүрүнө же ден-соологуна зыян келтире турган, аба атмосферасына, сууга же топуракка зыяндуу таасир бере турган же абанын, суунун же топуракка же жан жаныбарлардын же өсүмдүктөрдүн жашоосуна жана өмүрүнө олуттуу зыян алып келген коркунучтуу калдыктарды мыйзамсыз импортто же экспорттоо, транспортировкакалоо, сактоо, колдонуу, алып чыгуу;

4. Адамдын өлүмүнө алып келүүчү же бардык адамдардын өмүрүнө же ден соолугуна олуттуу зыян алып келген аба атмосферасына, топуракка, сууга коркунуч алып келүү менен жан жаныбарлардын жана өсүмдүктөрдүн өмүрүнө жана өсүшүнө таасир берген мыйзамсыз коркунучтуу операцияларды көрсөткөн аткарган өндүрүштөр;

5. Адамдын өлүмүнө зыян алып келүүчү же ден соолугуна олуттуу зыян алып келген аба атмосферасына, топуракка, сууга коркунуч алып келүү менен жан жаныбарлардын жана өсүмдүктөрдүн өмүрүнө жана өсүшүнө таасир берген мыйзамсыз ядердик заттарды же башка радиоактивдүү заттарды импорттоо же экспорттоо, транспортировкакалоо, сактоо, колдонуу, өндүрүү. Эгерде жогоруда аталган аракеттер карасанатайлык менен жасалса;

Конвенциядагы ар бир тарап шалаакылыктан жасалган учурда дагы жогоруда аталган кылмыштарга кылмыш-жаза жоопкерчилигин киргизе алышат (3-берене).

Андыктан бул аталган документ юридикалык жактардын кылмыш-жаза жоопкерчилик тарта турган жосундардын тизмегин көбөйтүү. Андай жосундарга:

1) абага, топуракка же сууга иондошкон радиацияларды же көп сандагы заттарды эмиссияны чыгарса;

2) калдыктарды утилизациялоо, кайра иштеп чыгаруу, транспартировкалоо, чогултуу;

3) калдыктарды тарнспортировкалоо, эгерде андай ишмердүүлүк Регламентин негизинде болсо 2006-жылдын 14-июнундагы №1013/2006 Европа парламентинин жана кеңешинин калдыктарды транспортировкалоо жана бири -бирине байланышы бар критический эмес сандагы бирдей транспортировкаларды ишке ашырган калдыктарды транспартировкалоо жөнүндөгү(2-б. (35));

4) заттарды сактаган же колдонгон, же коркунучтуу ишмердүүлүктүн түрүн ишке ашырган заводдорду экслуатациялоо;

5) жарылуучу материалдарды же башка радиоактивдүү заттарды өндүрүү, кайра иштетүү, сактоо, колдонуу, импорттоо же экспорттоо, транспортировкалоо, эгердебардык адамдардын өлүмүнө алып келсе, же өлүмүнө коркунуч алып келсе, же жаныбарлардын жана өсүмдүк дүйнөсүн сактоого же абага, топурактын сапатына же суунун сапатына белгилүү бир деңгээлде зыян алып келсе.

Юридикалык жактар 3-б негизинде төмөндөгүдөй жоопкерчиликтерге тартылышы мүмкүн:

- жапайы флора же фауны жашаган коргологон жерлерге белгилүү бир деңгээлде зыян алып келген иштердүүлүктөрдүн түрлөрү;

- озонду буза турган заттарды өндүрүү, импорттоо, экспорттоо, сатуу жана колдонуу.

Юридикалык жактарга колдонуучу жазаларды так аныктоо менен 7-б. Дерективалар юридикалык жактын жоопкерчилигин эффективдүү, чени менен жана коркута турган санкцияларды колдонушуна чакырган.

Кибер кылмыштуулук. Кийинки убакта ар бир мамлекетте эмес, эл аралык деңгээлде компьютер чөйрөсүндө кылмыштардын жасалып жаткандыгы, алар менен эффективдүү күрөшүү үчүн ар кандай чаралар, мыйзамдуу документтер кабыл алынып, мамлекеттер аралык иштер жүргүзүлүп келет. Дал ушундай иш аракетте 2001-жылы 23-ноябрында Европа кеңешинин мүчө – мамлекеттер аралык Компьютердик маалымат чөйрөсүндөгү кылмыштуулук тууралуу Европа Кеңешинин Конвенциясы¹ кабыл алынып, анда мамлекеттер аралык киберкылмыштуулукка биргелешип, ыкчам жана токтоосуз күрөшүү үчүн жасалган кадам.

Конвенциянын 12-беренесинде корпоративдин жоопкерчилиги каралган, анда кылмыштар үчүн юридикалык жакты кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартууну камсыз кылуу зарылчылыгы үчүн ар бир тарап мыйзамдуу жана башка чараларды кабыл алуусу каралган. Анда жетекчинин жогунан пайдаланып же көзөмөлдүн жоктугунан физический адам өзүнө берилген кызматтык ишинен пайдаланып, юридикалык жактын пайдасына карата жасалган кылмыштар үчүн юридикалык жак кылмыш жоопкерчилигине тартылышы каралган.

Конвенциянын 4 бөлүгүндө кылмыш курамынын субъектиси катары физический адамдан тышкары юридикалык жак да эсептеле тургандыгы каралган.

Конвенциянын 1-бөлүмү конфиденциалуулукту, бүтүндүүлүктү жана компьютердеги маалыматка жана системага кирүүгө каршы кылмыштар үчүн корпорациянын кылмыш-жаза жоопкерчилиги каралган: 1) мыйзамга каршы кирүү; 2) укукка каршы ээлеп алуу; 3) маалыматтарга таасир берүү; 4) системанын иштешине таасир берүү; 5) карасана-

¹ Конвенция Совета Европы от 23 ноября 2001 г. о преступности в сфере компьютерной информации [Электронный ресурс]. СПС "КонсультантПлюс".

тайлык менен жана укукка каршы жасалган мыйзамсыз компьютердик түзүлүштөрдү колдонуу.

Конвенциянын 2-бөлүмү компьютердик каржаттарды колдонуу менен байланышкан укук бузууларды өзүнө камтыйт, атап айтканда, компьютердик технологияларды колдонуу менен алдамчылык жана ондоп жасоо ишери кылуу.

Конвенциянын 3-бөлүмүндө маалыматтар менен байланышкан кылмыш катары квалификацияланган укук бузуулар камтылган. Аларга балдардын порнографиясы менен байланышкан укук бузуулар – бул компьютердик система аркылуу таратуу максатта өндүрүү, балдар порнографиялык продукцияларды колдонууга, тартууга же башка жакка берүү же өзү үчүн алууга же башкага сунуштоо же табуу менен ээ болуу.

1971-жылы 24-июлда Париж актысы боюнча адабий жана көркөм чыгармаларды коргоо тууралуу Берск конвенциясында кайра каралган, интеллектуалдык менчик укугунда сатуу аспект тууралуу Макулдашуу боюнча жана интеллектуалдык менчиктин Бүткүл дүйнөлүк уюмундагы автордук укук тууралуу Келишим боюнча мыйзам боюнча аткаруу аткаруу милдетинин негизинде аныкталап, ар бир тарап автордук укукту карасанатайлык менен бузгандык катары квалификациялаган мыйзамдуулукту же башка чаралары колдоно алат. Дал ушундай иш аракеттер компьютердик масштабда жана компьютердик системада жасалып жатканда болот.

Акырында белгилей кетүүчү нерсе, конвенциялык укуктун өнүгүшү коррупциялык, террордук, экологиялык жана информациялык кылмыштарга

физический адамдын жеке кылмыш жоопкерчиликке тартуу эффективдүү болбой калгандыгын айгеленеп турат.

Азыркы убакта корпорация тарабынан жасалган кылмыштар менен күрөшүү эл аралык кызматташтыкта бир нече иштерди өзүнө камтыйт, атап айтсак, активдүү эл аралык жардам берүүлөр, техникалык жана укуктук жардамдар. Бирок, эн өкүнүчтүүсү көпчүлүк мамлекеттерде кабыл алынган документтер багыттоочу гана мүнөздүү ээлеп жана эч кандай эффективдүү көзөмөлдүү жана механидин жоктугунда болуп саналат.

Колдонулган адабияттар:

1. Багаутдинов Ф.Н., Сагирова А.Г. [Уголовная ответственность юридических лиц](#) за экологические преступления // Российская юстиция. 2010. N 8.
2. Богданов Е.В. [Проблема уголовной ответственности юридических лиц](#) // Российская юстиция. 2011. N 8.
3. Комоско А.А. [Исторические аспекты целесообразности и возможности применения уголовной ответственности юридических лиц в российском законодательстве](#) // История государства и права. 2007. N 9.
4. Сидоренко Э.Л. [Конвенция ОЭСР по борьбе с подкупом иностранных должностных лиц при осуществлении международных коммерческих сделок и перспективы совершенствования российского уголовного законодательства](#) // Международное уголовное право и международная юстиция. 2013. N 1. С. 13 - 17.
5. Смольянинов Е.С. [О необходимости введения уголовной ответственности юридических лиц в российском законодательстве](#) // Российский следователь. 2009. N 15.

Рецензент: д.ю.н. Ганиева Т.И.